

Dolina rzeki przy ZK1

Zbiornik w Parku Ocalałych

Zbiornik w Parku Ocalałych

Dolina przy ul. Wojska Polskiego

Dolina przy ASP

Stawy w Parku Hellenów

Stare Miasto

Pałac Poznańskiego

Stary Cmentarz

Ogród Botaniczny

Park na Zdrowiu

Łódka pod ul. Konstanytnowska

Dojazdy MPK do miejsc startu i powrotu:

dojazd: ul. Brzezińska i Kłodzka
A 53, 64, 67, 88

powrót: ul. Konstanytnowska i Smulska
T 43, 43 bis

Urząd Miasta Łodzi

Teksty: Ryszard Bonisławski

Zdjęcia: Ryszard Bonisławski, Archiwum ZWIK w Łodzi oraz CIT

Projekt graficzny: B-612 Studio Graficzne, www.b612.pl

Kartografia: dane z InterSIT za zgodą MODGIK

Wydawca i koncepcja:

Urząd Miasta Łodzi

Wydział Gospodarki Komunalnej

ul. Piotrkowska 175, 90-447 Łódź

www.uml.lodz.pl, komunalny@uml.lodz.pl

Łódź 2008

RZKA ŁÓDKA

Rzeka Łódka, nazywana dawniej Rzeką Starowiejską i Ostrogą, dzisiejszą nazwę otrzymała w XIX w. Nad jej brzegiem w XIII w. narodziła się osada dająca początek Łodzi. Rzeka ma ok. 19 km długości, w górnym biegu płynie w zakrytym kanale, wypływa w parku na Zdrowiu i aż do ujścia do Neru ma odkryte koryto. W przeszłości jej wody zasilają energią dwa młyny: Staromiejski i Mania. Pierwszy znajdował się przy dzisiejszej ul. Nowomiejskiej i w XIX w. był wykorzystywany jako folusz, w miejscu drugiego wyrosła fabryka włókiennicza Ludwika Meyera. Koryto rzeki zostało w większości przykryte po 1931 r., wcześniej zasypano staw na Starym Mieście, a rzekę ujęto w ocebrowane koryto.

A. Źródła rzeki znajdują się obecnie na wysokości 230 m npm. na terenie wsi Sikawa. Dojście od ul. Brzezińskiej w kierunku północnym ul. Kłodzką do ul. Beskidzkiej, tu wzdłuż zachodniego muru więzienia ku opadającej dolinie rzecznej. Powrót na ul. Beskidzką i nią równoległe do koryta rzeki w kierunku zachodnim.

Nad początkowym odcinkiem rzeki znajduje się zakład karny, którego początki sięgają 1942 r. Powstał jako hitlerowski obóz pracy wychowawczej. W pierwszych latach powojennych znajdował się w tym miejscu obóz dla osób pochodzenia niemieckiego.

Rzeka niknie w podziemnym kanale, idziemy wzdłuż jej biegu ul. Beskidzką do torów kolejowych łączących Widzew ze Zgierzem. Teraz wzdłuż nasypu, aż do ul. Strykowskiej, przez wiadukt dojdziemy do ul. Zmiennej, która prowadzi wzdłuż muru cmentarza żydowskiego do ul. Chryzantem, wystarczy skręcić między bloki osiedla, by stanąć nad otwartym kanałem Łódki, przy ceglanyim mostku.

B. Jesteśmy w dzielnicy Doły, której nazwa wynika z silnie pofalowanego ukształtowania terenu. W końcu XIX w. powstały na tym terenie cmentarze: żydowski oraz chrześcijański – te znajdują się po drugiej stronie ul. Strykowskiej i składają się z części katolickiej, komunalnej, prawosławnej, mariawickiej i protestanckiej. Odnajdziemy tu groby m.in. Horacego Safrina, Jacka Bierzina, Katarzyny Kobro, Grzegorza Palki, Jerzego Hassa, Kazimierza Dejmka, Marka Budziarka. Na cmentarz żydowski można wejść przez metalową furtkę przy ul. Zmiennej (zamknięta w soboty!). Jest to największa żydowska nekropolia w Europie. Obejmuje powierzchnię 41 ha, a znajduje się tu ok. 160 tys. nagrobków. Obszar nowego cmentarza uformowano ostatecznie w 1913 r. Na jego terenie wzniesiono synagogę, dom przedpogrzebowy i lazienkę rytualną.

Warto przypomnieć, że wśród spoczywających są wielcy, łódzcy przemysłowcy – I. Poznański, M. Silberstein, D. Prusak, S. Czarnański, A. Stiller, A. Osser, wybitni lekarze – W. Pinkus, S. Sterling, M. Przedborski, M. Kon. Są tu także groby rodziców J. Tuwima i A. Rubinsteina oraz mogiły znanych rabinów, prawników, architektów, malarzy, muzyków i dziennikarzy. Osiedle zbudowane na wysokiej skarpie nad rz. Łódką wznoszono jeszcze tradycyjną metodą z cegieł, później powstające bloki składano już z elementów cementowych, prefabrykowanych. Przechodzimy na drugą stronę ulicy Wojska Polskiego, w kierunku współczesnego gmachu Akademii Sztuk Pięknych im. W. Strzemińskiego. U jej podnóża znajduje się dolina rzeki, idziemy równoległe do ulicy, wychodzimy przy ogrodzeniu terenów klasztornych na ul. Spomą. Wracamy przez niewielki ceglany mostek do ul. Wojska Polskiego i tędy do parku Ocalałych.

C. ASP – nowoczesny gmach uczelni powstał w 1976 r. wg projektu inż. arch. B. Kardaszewskiego, studenci kształcą się na kierunkach: malarstwo, grafika, rzeźba, projektowanie ubiorów, tkanina artystyczna. Wcześniej na tym pagórku osiedlili się bernardyni sprowadzeni przez o. Anastazego Pankiewiczza. Budowę kościoła rozpoczęto w 1932 r., wybudowano go w stylu modernistycznym na planie krzyża łacińskiego wg projektu architekta Wiesława Lisowskiego. Po zajęciu klasztoru i kościoła przez Niemców w czasie II wojny światowej powstał tu obóz rasowy. Po zakończeniu wojny kościół ponownie poświęcono w roku 1945. Klasztor został początkowo zajęty

przez wojska rosyjskie, a później przekazano budynek szkolnictwu miejskiemu. Od kilku lat znów znajduje się w nim szkoła bernardyńska. W roku 1960 pod nadzorem artysty malarza Z. Aceańskiego ozdobiono świątynię nową artystyczną polichromią.

D. Wzdłuż ul. Wojska Polskiego rozciągają się dawne tereny ogrodnicze Plantacji Miejskich. Część terenów Plantacji przekazano pod założenie Parku Ocalałych. Upamiętnia on Żydów łódzkich ocalałych z wojennego pogromu i przypomina o getcie założonym przez hitlerowców w tym rejonie w 1940 r. Na głównej alei parkowej umieszczono tabliczki z nazwiskami ocalałych, a na trawnikach rosną drzewka sadzone w ich intencji. Ozdobą parku jest także wybudowany w 2006 r. zbiornik na rzece Łódce. Jedną z jego skarp stanowią schody będące częścią pomnika projektu Czesława Bieleckiego.

Tuż za stawem wchodzimy na ścieżkę wiodącą pomiędzy ogródkami, idziemy wzdłuż rzeki, która wypływa w obudowanym wykopie i pod ul. Źródłową przedostaje się na teren parku „Helenów”.

E. Park Helenów, założony w 1881 r., przy ul. Północnej w dolinie rz. Łódki przez właścicieli pobliskiego browaru Anstadtów. Słyną z wielu atrakcji: grota stalaktytowa, kaskada, muszla koncertowa, tor kolarski, restauracja, teatr, fontanny, stawy z łódkami i częste imprezy zachęcały do odwiedzenia tego „zielonego salonu Łodzi”. Wstęp na teren parku był płatny. Park po 1945 r. został zdewastowany i dopiero w ostatnich latach przeprowadzono w nim prace renowacyjne. Na skraju parku, przy ul. Północnej wznosi się granitowy pomnik „Chwały Żołnierzy Armii Łódź”. Przy parku znajdują się obiekty sportowe KS „Społem”. W najbliższym sąsiedztwie parku powstały w XIX w. szpitale: ewangelicki i żydowski, a także trzy sierotnice tych samych wyznań.

Idąc wzdłuż stawu wychodzimy z parku na ul. Północną tuż przy murze fabrycznym i ogrodzeniu okazałego pałacu. Po lewej stronie tury dużego browaru Anstadtów, kiedyś w miejscu ulicy znajdował się staw na rzece Łódce.

F. Browar Anstadtów. Karol Anstadt zaczął karierę przemysłową jako drukarz tkanin. W latach kryzysu surowcowego zlikwidował drukarnię i wybudował browar. Zajął on teren położony pomiędzy ul. Średnią (Pomorska) i rzeką Łódką. Charakterystyczne budynki browaru zaprojektował Jan Bojankowski, a na ścianie słodowni została umieszczona data rozpoczęcia produkcji – 1867 r. Od tego momentu, aż do dzisiaj warzone jest tu znakomite piwo.

G. Fabryka wyrobów bawełnianych Roberta Biedermanna. W 1863 r. Robert Biedermann założył przy ul. Widzewskiej (dziś Kilińskiego) farbiamię i wykończalnię tkanin. Do 1910 r. zakład objął teren 15 ha między ulicami: Smugową, Franciszkańską i Kilińskiego. Zatrudniano tu 1100 osób. Budynek fabryczny były rozrzucone na znacznej przestrzeni i rozdzielone ulicą oraz ogrodem z rezydencją właściciela. Po zaprzestaniu produkcji włókienniczej budynek przy ul. Kilińskiego 2 zostały zaadoptowane do po-

trzeb firmy „Atlas”. Po przeciwnej stronie ulicy wnętrza starych budynków zamienione zostały na hurtownię i sklepy różnych branż. Budynek położone pomiędzy ul. Smugową i Północną – czekają na odbudowę. Pałac z jego elegancką fasadą i bogatym wnętrzem oddano po konserwacji Uniwersytetowi Łódzkiemu.

Przecinamy ulicę Franciszkańską, idziemy wzdłuż skarpy przez park Staromiejski, aż do ul. Zachodniej.

H. Stare Miasto. W 1332 r. spotykamy pierwszą wzmiankę o Łodzi. Wtedy to książę Łęczycki Władysław uwolnił wieś Łodza od prawa książęcego i przekazał ją biskupowi kujawskiemu. Po kilkunastu latach wieś przeniósł się w pobliże traktu piotrkowskiego, wiodącego z Kujaw przez Łęczycę do Piotrkowa. W maju 1414 r. biskupi dostrzegli możliwość przeniesienia wsi na prawa miejskie, a w lipcu 1423 r. uzyskali królewski przywilej erekcyjny. Miasteczko wiodło spokojny żywot oparty o handel, rolnictwo i rzemiosło. Otaczały go gęste lasy, a miejscami niedostępne mokradła i rzeczne rozlewiska. W XVI w. kilku tutejszych młodzieńców podjęło naukę w krakowskiej Akademii, miasto przeżywało swój rozkwit przerwany gwałtownie szwedzkim najazdem, pożarami i epidemiami. Po 1660 r. podobnie jak wiele innych polskich miast wegetowało, czekając na lepsze czasy. Nadeszły one wraz z decyzją Rządu Królestwa Polskiego, od 1820 r. Łódź – licząca wtedy ok. 700 mieszkańców – została zaliczona do „miast fabrycznych”. Zgodnie z postanowieniem rządowym wytyczono kształt nowego miasteczka dla tkaczy wełny, nadając mu nazwę „Nowe Miasto”. W 1995 r. na skarpe

parku Staromiejskiego, przy ul. Wolborskiej został odsłonięty pomnik przedstawiający Mojżesza z tablicami Dekalogu na ramionach. Autorem posągu jest wybitny artysta prof. Gustaw Zemla. Przy ul. Wolborskiej do 1939 r. stała piękna, stara synagoga, zniszczona przez hitlerowców. Z dawnej 230 tys. społeczności żydowskiej pozostała zaledwie garstka mieszkańców.

I. W pobliżu Starego Miasta, nad rz. Łódką, wzdłuż ul. Ogrodowej rozciąga się „królestwo” Izraela Poznańskiego, największego przemysłowca pochodzenia żydowskiego. W latach 1872-92 stworzył on wielowydziałowe przedsiębiorstwo bawełniane, w którego skład wchodziły: przędzalnia, tkalnia, wy-

kończalnia, gazownia, magazyny i warsztaty. Obok nich wyrosła ogromna rezydencja, osiedle robotnicze, dom ludowy, szkoła i szpital. Podobnie jak na Księżym Młynie, tak i tu dominuje styl „forteczny” wzbogacony neorenesansowymi akcentami. Od strony ulicy fabryka jest otoczona żelaznym ogrodzeniem z monumentalną bramą. W 1997 r. zakład zaprzestał działalności, a od 2000 r. stał się terenem ogromnej inwestycji prowadzonej przez firmę „Apsys”. W wyniku działań rewitalizacyjnych utworzono ogromny zespół obiektów przeznaczonych dla handlu, rozrywki i kultury. Całość nosi nazwę „Manufaktura” i zajmuje obszar 25 ha.

Do zakładu przylega pałac, nazywany ze względu na ogrom i dekorację fasady „łódzkim Luwrem”. Mieści się w nim Muzeum Historii Miasta Łodzi, a do szczególnie atrakcyjnych wystaw należy Galeria Muzyczna Artura Rubinsteina, gromadząca pamiątki po tym najwybitniejszym łódzkim pianinie. Miłośnicy literatury spotkają tu ekspozycję Jerzego Kosińskiego (też łodzianina) oraz pokój poświęcony poecie Julianowi Tuwimowi. Zachwyty wywołuje widok ogromnych salonów: jadalni i muzycznego. Jadalnia posiada potężny kredens i kominek, ściany pokrywają obrazy, a na zwiedzających spoglądają rzeźbione postacie spowite girlandami owoców. Sala muzyczna otrzymała wystrój empirowy, znajdująca się w niej scena umożliwiała wystawianie dramatów, organizowano w niej balet i zabawy.

Przez teren „Manufaktury” dojdziemy do ogrodzenia cmentarza przy ul. Ogrodowej. Rzeka płynie pod ziemią w kanale równoległym do ul. DREWNOWSKIEJ, zobaczymy ją dopiero w parku na Zdrowiu

J. Stary cmentarz. W 1855 r. utworzono trzeci cmentarz w dziejach miasta, powstał na krańcach ulicy Ogrodowej, blisko granic miasta. Ponieważ Łódź rozwijała się jako wielonarodowy ośrodek przemysłowy znalazło tu także odbicie w podziale cmentarza na trzy części wyznaniowe: katolicką, protestancką i prawosławną.

Spoczęli na nim pionierzy włókiennictwa, ich synowie, lekarze, prawnicy, aktorzy, kupcy, kapłani, bohaterowie pól bitewnych, literaci i in. Mogiły pochłonięły prochy tysięcy łodzian. Cmentarz stanowi otwartą księgę dziejów miasta. Największy podziw wzbudza kaplica grobowa Scheiblerów, najzamożniejszych przemysłowców w XIX w. Polsce. Przypomina neogotycki kościół i nie ma równych sobie w Europie, jest architektonicznym dziełem E. Lilpola i J. Dziekońskiego z 1888 r.

Ul. Srebrzyńska doprowadzi nas do al. Włókniarzy, a po przecięciu linii kolejowej staniemy na skraju rozległego parku. W pobliżu ul. Jarzynowej znajduje się wyłot rz. Łódki, która płynie otwartym kanałem przez park.

K. Park na Zdrowiu, to największy 300 ha park miejski, nazwany imieniem Marszałka Józefa Piłsudskiego. Miłośnicy relaksu odnajdą w nim fragmenty leśne, szerokie aleje, kolekcję dendrologiczną, stawy, amfiteatr, ogródek jordanowski dla niepełnosprawnych dzieci oraz główne atrakcje: ogród

zoologiczny i największy w Polsce ogród botaniczny. W centrum parku łatwo odnajdziemy największy z łódzkich pomników. Upamiętnia on rewolucjonistów poległych w walkach z carskim wojskiem i zamordowanych w latach 1905-7. Pomnik powstał w miejscu ich egzekucji i bezimiennych pogrzebów. Jego obecna forma powstała w 1975 r., projektu Kazimierza Karpińskiego. Na pomniku znajdziemy fragment wiersza W. Broniewskiego „Pięćdziesięciu”.

W sąsiedztwie parku znajduje się stadion Łódzkiego Klubu Sportowego. Jest on najstarszym polskim klubem w mieście, powstał w 1908 r. Na terenie parku, w jego zachodniej części rzeka Łódka spotyka się z rz. Bałutką.

Wychodzimy na ul. Konstanyntynowską, rzeka przepływa pod drogowym mostem na drugą stronę ulicy w kierunku Ogrodu Botanicznego, stanowi jego północną granicę. Tuż za ogrodem znowu przecina ulicę Konstanyntynowską. Płynie przez Brus. My mamy do wyboru spacer wzdłuż tej ruchliwej ulicy lub przejście przez Ogród Botaniczny do ul. Kusocińskiego. Biegnie ona wzdłuż dużego osiedla mieszkaniowego „Retkinia”, na jej końcu znajduje się pętla autobusowa, przy której skręcimy w prawo w stronę niewielkiego lasu. Tu znów spotkamy rz. Łódkę, która raz jeszcze przecięła ul. Konstanyntynowską.

L. Ogród Botaniczny – chociaż istnieje dopiero od 1973 r. należy do najpiękniejszych w kraju, jest także największym w Polsce. Na jego terenie spotkacie alpinaria, ogród japoński ze stawami porośniętymi liliami, zbiory roślin leczniczych, chronionych i ozdobnych. Przez środek założenia biegnie pomnikowa aleja złożona ze starych lip. Retkinia to dawna podłódzka wieś wzmiankowana już w 1398 r., należała w przeszłości do Kapituły Krakowskiej, która miała swą siedzibę w Pabianicach. W 1935 r. wieś liczyła ok. 4000 mieszkańców. W latach wojny włączona w granice Łodzi. Po 1972 r. dawna wieś zamieniła się w ogromne osiedle mieszkaniowe zamieszkałe przez ok. 100 tys. osób.

M. Brus – dawne miasto, które po kilkudziesięciu latach stało się na powrót wsią. W XIX w. należała do Nenckich, później do łódzkiego przemysłowca Ludwika Meyera, który wybudował tu fabrykę, a w części utworzył gospodarstwo rolne (po 1945 r. PGR). Po parcelacji wyrosło tu podmiejskie osiedle domów willowych, powstał teren ćwiczebny dla wojska ze strzelnicą i małym poligonem. Przy strzelnicy w latach okupacji dokonowano skrytobójczych egzekucji. Wiele wskazuje na to, że w latach powojennych grzebano tu potajemnie ofiary komunistycznego reżimu. Przy ul. Konstanyntynowskiej istnieje stara zajezdnia tramwajowa, zbudowana dla obsługi linii podmiejskiej Łódź – Konstanyntynów z późniejszym przedłużeniem do Lutomia. Ulica Armii Łódź – a po minięciu granicy m. Konstanyntynowa – ul. Koscielna prowadzą nas wzdłuż rzeki do osady Srebrna. Łódka płynie przez południowe tereny Konstanyntynowa tam, 19 km od źródeł spotyka się z rzeką Ner stając się jej dopływem.